

A TERÜLETI URBANIZÁCIÓ SAJÁTOSÁGAI VAJDASÁGBAN

Vajdaság útban van a falusi-agrártársadalomtól a városi-ipari társadalom felé. Ebben az átmeneti jellegű fejlődési szakaszban — amely az 1873. évi tőkés gazdasági válságot követő fellendüléstől napjainkig tart — az iparosodás és a velejáró társadalmi átalakulás az utóbbi három évtizedben volt a legerőteljesebb. Az öngazgatású szocializmus kiépítésének évtizedeire a modern nagyipar és a szolgáltató-ellátó tevékenységek óriási méretű térhódítása jellemző. Ezzel párhuzamosan Vajdaság települései is minőségi változásokon mennek át: falvaink fokozatosan urbanizálódnak, a legnépesebbek és a legfejlettebbek pedig a városok sorába lépnek. Így a tőkés termelési rendtől örökségként ránk maradt gyér városhálózatú földrajzi tér egyre újabb és újabb városokkal töltődik fel. A hazai településföldrajzi irodalom az új városok keletkezésének, azaz a városok elszaporodásának folyamatát területi urbanizáció néven emlegeti, és mint a gazdasági-társadalmi fejlődéssel szorosan összefonódó jelenséget szemléli és vizsgálja.

Az urbanizációs folyamatok területi expanziója Vajdaságban még országos viszonylatban is figyelemre méltó méreteket öltött. Ez teszi indokolttá a területi urbanizáció sajátosságainak vizsgálatát, különös tekintettel a felduzzadt városhálózat térbeli szerkezetére.

*

A településföldrajz és mindazok a tudományok, amelyek a települések életjelenségeivel és arculatával foglalkoznak, megtorpannak, ha felvetődik a kérdés — mely település tekinthető a mai gazdasági, társadalmi és műszaki-építészeti szinten városnak, mit nevezünk falunak? A kapott válaszok, meghatározások, az alkalmazott osztályozási módszerek tartalmukat illetően igen eltérőek. Esetünkben, elkerülve minden felesleges

dilemmát, a Szövetségi Statisztikai Intézet 1961 óta hivatalosan használt településosztályozási módszerét fogadjuk el mérvadónak. Ez a statisztikai módszer, két alapmutatóból szerkesztett séma alapján, minden települést a falvak, egyes települések (mešovita naselja) vagy a városok kategóriájába sorol. Az osztályozás a népességszám és a kereső népesség mezőgazdasági dolgozóinak százalékos aránya alapján történik. Tekintettel arra, hogy településeink életében a két legkifejezettebb, kvantifikálható változás a népességnövekedés és az agrárnépesség gyors felmorzsolódása, az alkalmazott módszer hazai viszonyainknak igen jól megfelel, mert az említett két mozgásfolyamat kereteiben időszakonként felméri és osztályozza a településeket. Az 1961. és az 1971. évi népszámlálás alkalmával az osztályozás ennek a módszernek az alapján történt. Az 1953. évi összeírás felvételi adatai lehetővé tették, hogy a vajdasági települések csoportosítását erre az évre is elvégezzem. Ezzel szemben az 1948. évi adatok ezt nem engedték meg, mert a lakosság foglalkozás szerinti összetétele, néhány jogilag városnak minősített településtől eltekintve, csak járási szinten volt megadva. Így a városok számának alakulását érdemlegesen csak 1953-tól követhetjük.

A mai városhálózat alappilléreit azok a települések képezik, amelyeknek a tőkés társadalomban jogilag elismert városi rangjuk volt. A kapitalista fejlődés kibontakozásának kezdetén az iparosodás fő gyújtópontjai azok a városok lettek, amelyek már a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet szakaszában is, mint a kereskedelem, a közlekedés, a kézműipar és a manufaktúrák termelés központjai, művelődési és igazgatási székhelyek voltak. Ilyen formán városhálózatunk gyökerei egészen a hűbéri rendszerig nyúlnak vissza.

Az 1910. évi nyilvántartás szerint Vajdaság mai területén 13 város (törvényhatósági joggal felruházott vagy rendezett tanácsú város) helyezkedett el: 5 Bácskában (Újvidék, Szabadka, Zombor, Zenta, Magyarakanizsa), 5 Bánátban (Nagykikinda, Nagybecskerek, Pancsova, Versec, Fehértemplom), Szerémségben pedig három (Mitrovica, Karlóca, Pétervárad). A tőkés Jugoszláviában a városi státusz elnyerése szintén jogi rendelkezések alapján történt. Ebben az időszakban Vajdaságnak nyolc városa volt: Novi Sad, Subotica, Sombor, Senta, Kikinda, Petrovgrad, Vršac és Sr. Mitrovica. Pancsova és Zimony Belgrád közigazgatási területéhez csatolódtak, Péterváradot Novi Sadhoz kapcsolták, Fehértemplom és Karlóca pedig nem kapott városi rangot. A vajdasági agrártáj falutengerében és sűrű tanyavilágában ezek a települések voltak az ipari termelőerők és a szolgáltató-ellátó tevékenységek gyéren elszórt tömörülési gócai.

A szocialista kiépítés időszakában a városhálózat gyökeresen átalakult. Az ütemes gazdasági növekedés kapcsán a termelőerők területi koncent-

rációja felgyorsult, a gazdasági térszerkezet döntő módon átalakult, az egyenlőtlen területi fejlődés elmélyült. Az erőteljes társadalmi-gazdasági mozgásfolyamatok hatására a települések társadalmi szerepét illetően is gyökeres változások történtek: az ágazati-területi munkamegosztásban elfoglalt helyük lényegesen módosult, funkcionális arculatuk átalakult, melynek következtében a hálózatban betöltött szerepük is megváltozott. Az ipari és a szolgáltató-ellátó funkciók volumenének tágulása, koncentrációja, a munkaerő foglalkozásváltása, térbeli átcsoportosulása az új városok egész sorát hozta létre. A városhálózat ütemes bővülését az alábbi táblázat szemlélteti. A csoportosítás aszerint történt, hogy az egyes települések mely népszámlálás alkalmával minősültek városnak.

1948	1953	1961	1971
1. Újvidék	10. Bácspalánka	23. Sr. Kamenica	35. Prigrevica
2. Szabadka	11. Becse	24. Sr. Karlovci	36. Čelarevo
3. Zrenjanin	12. Verbász	25. Temerin	37. Beška
4. Pancsova	13. Ruma	26. Fehértemplom	38. Szivác
5. Zombor	14. Apatin	27. Kovin	39. Cservenka
6. Kikinda	15. Kula	28. Vojlovica	40. Veternik
7. Vršac	16. Bácsstopolya	29. Hódság	41. Futak
8. Sr. Mitrovica	17. Ada	30. Indjija	42. Jabuka
9. Zenta	18. Kanizsa	31. Sr. Pazova	43. Kačarevo
	19. Törökbecse	32. N. Pazova	44. Szenttamás
	20. Beocsin	33. Šid	45. M. Mitrovica
	21. Vrdnik	34. Muzslya	46. Bajmok
	22. Pétervárad		47. B. Jarak

Az 1948. évi összeírásban kilenc település szerepelt mint város. Ez volt az „örökölt” városállomány. Néhány év múlva, 1953-ban az előbbiekkal együtt már 22 városi települése volt Vajdaságnak. Nyilvánvaló, hogy ez a gyors növekedés nem a gazdasági fejlődés következménye, hanem a várossá minősülés kritériumainak különbözőségéből ered. A jogi városforgalom ugyanis majdnem semmit sem mond a település nagyságáról és funkcionális szerkezetéről, amely mutatók a statisztikai módszer alapját képezik. Ezért a jogi és a statisztikai módszerrel meghatározott városokból adódó hálózatok összehasonlítása alapján nem vonhatók le reális következtetések. Az 1953-ban új városként kimutatott települések közül jónéhány (Bácspalánka, Apatin, Verbász, Kula, Kanizsa, Pétervárad, Vrdnik, Beocsin) minden bizonnyal már 1948-ban is városnak számított a statisztikai módszer alapján. Az 1953—1961 közötti időszakban Vajdaság városhálózata újabb 12 városi településsel gazdagodott. E rövid nyolc éves időszakban a városok száma 54,5%-kal szaporodott.

A területi urbanizáció ekkor tetőzött Vajdaságban. A harmadik fejlődési szakaszban, amely 1971-ben zárult, újabb 13 település lépett a városok sorába, és így számuk 47-re emelkedett. A városgyarapodás menetét az alábbi táblázat még világosabbá teszi.

ÉV	A városok száma			A városlakók	
	Bácskában	Bánátban	Szerémségben	száma	%
1953	12	5	5	500 857	29,5
1961	14	9	11	710 919	38,3
1971	23	11	13	952 268	48,8

Amint látható kezdetben Bácskában volt a legtöbb városi település. Az első fejlődési szakaszban Szerémséget és Bánátot érintették intenzívebben az urbanizációs folyamatok, a másodikban, 1961—1971 között pedig Bácskában szaporodtak el hirtelen a városok. A városlakó népesség számának növekedése aránylag egyenletesnek mondható. Tartományunk lakosságának majdnem fele városokban él. Vajdaság a városlakó népesség magas százalékaránya alapján, amely az országos átlagot (kerekén 39%) jóval meghaladja, Jugoszlávia legurbanizáltabb országrészei között foglal helyet.

*

A jelenlegi városállományt egészében, a hálózat szerkezeti sajátosságai szempontjából vizsgálva, felmerül a nagyságrend, a sokaság és ezekkel összefüggésben a távolság-nagyság sokrétű kapcsolatokat hordozó viszonya (3 sz. táblázat).

Nagyságrend	városok száma	egy városra jutó átlagos terület km ² -ben	átlagos távolság km-ben
100 000 felül	1	21 506	—
50 000—100 000	3	7 169	85
30 000—50 000	4	5 377	73
15 000—30 000	10	2 151	46
10 000—15 000	15	1 434	38
5 000—10 000	10	2 151	46
2 000—5 000	4	5 377	73
Vajdaságban	47	458	21,4

Városaink nagyságrendjét illetően megállapítható, hogy tartományunk városhálózatára az 5000—30 000 lakosú kisvárosok jellemzőek. Az ará-

nyos nagyságrendre utal az a tény, hogy a városok száma, lefelé haladva, a tízezres határig növekszik, azután pedig csökken. Az 1971-es helyzet alapján a falvak és a városok közötti legalsó határt az 5000-es lélekszámnál vonhatjuk meg. Vajdaság nyolc 30 000 lakosnál népesebb városába tömörül a városlakó népesség 51,7%-a. Ez az adat a városi lakosság igen erős koncentrációjára utal. Viszont a 35 kisvárosban — melyekben a lakosság átlagos száma 12 713 — csak az urbánus népesség 46,7%-a lakik.

A nagyságrend és a sokaság között egy törvényszerű összefüggés mutatkozik. Ugyanis a tízezer főnél több lakost számláló városok száma fordított arányban áll nagyságukkal, azon a határon alul pedig az egyenes arány érvényes. A nagyságrend és a távolság közötti kapcsolat abban jut kifejezésre, hogy a nagyságrend csökkenésével az egyes kategóriákba tartozó városok közötti átlagos távolság is fokozatosan kisebb lesz. A sokaság növekedésével, ami szintén kapcsolatban van a nagyságrenddel, az egy városra jutó átlagos területnagyság ugyancsak egyre csökken. A tartományi városhálózat sűrűségét mutatja, hogy átlagosan minden 458 km²-re jut egy város, amelyek között az átlagos távolság alig haladja meg a húsz kilométert. A városűrűség a kommunák átlagos nagysága (489 km²) szempontjából is kedvezőnek mondható, mert szinte minden községre jut egy város.

Tekintettel arra, hogy a városképző tényezők Vajdaság gazdasági terében eltérő intenzitással voltak jelen, a valóságos földrajzi térben a városok korántsem helyezkednek el ilyen egyenletesen. A városok területi megoszlására számos tényező hatott, melyek közül a közlekedési infrastruktúra, a fő növekedési pólusok fekvése és a helyi földrajzi energiák játszották a döntő szerepet. A közlekedési vonalak közül elsősorban a Tisza menti, a csatornavidéki és a kelet-szerémségi forgalmi tengelyek fejlesztettek városokat. Az új városok tekintélyes hányadát a nagy polarizációs központok erőterében beinduló, majd felgyorsuló urbanizációs folyamatok hozták létre. Számos városunk a várostalan agrárkörnyezetből emelkedett ki, és fejlődött várossá, mint annak közigazgatási, szolgáltató-ellátó, lassan iparosodó központja. Esetenként több tényező együttes hatására indult meg a városiasodás. Az urbanizációs folyamatok egyenlőtlen területi intenzitása folytán Vajdaságban ma igen élesen elkülönülnek a magas városkoncentrációt felmutató urbánus övezetek, a várostalan falusi térségektől. A mai községhatárokat véve alapul 1953-ban Vajdaság 60%-a, 1971-ben 75%-a tartozott az urbánus övezetekhez. A jelentéktelen tágulás arra utal, hogy az új városok zöme a már régebben kialakult városi terekben keletkezett. Városaink 29 községben helyezkednek el, 15 községnek (34%) nincs városi központja. A városok a népesség és az ipari termelőerők területi koncentrációjának hordozói, a

műszaki fejlődés, a magasabb információs szint, a döntéshozatal, a szolgáltatató-ellátó funkciók, a magasabb átlagjövedelmek sűrűsödési magjai, felhalmozódási pontjai. Mindaz ami fokozottabb mértékben van meg a városokban, kisebb mértékben van jelen a falvakban. A városokban és azok gravitációs terében élő népességnek kedvezőbbek a munkalehetőségei, magasabb szintű az életvitele. A gyengén vagy egyáltalán nem polarizált falusi térségekben viszont a lakosság létfeltételei kedvezőtlenebbek. Az egyenlőtlen regionális fejlődés és az életszínvonal problematikáját a városok térbeli elrendeződésének prizmáján keresztül is meg lehet közelíteni. Nyilvánvaló, hogy a regionális egyenlőtlenségek eltüntetése érdekében tervszerű városfejlesztési politikára van szükség, amely a gyakorlatban újabb növekedési pólusok kijelölésében jutna kifejezésre.

*

Az urbánus övezetekben a városok természeti, településtörténeti és a gazdasági tényezőktől függően sajátos területi elrendezésben jelennek meg a földrajzi térben, mint társvárosok (kettős városok, ikervárosok, városikrek), vagy mint város csoportok (városegyüttesek). Egyik-másik városunk magányosan egzisztál, nagyobb távolságra a szomszédos városoktól (1. ábra). A csoportos megjelenés formái és a tömörülés módjai empirikus megfigyeléssel leolvashatók a térképről. Amint látható, városaink elhelyezkedésére a nagyfokú területi koncentráció jellemző. Az egyes tömörülésekben a városok központjainak egymástól való távolsága rendszerint kisebb, mint 25 km. A térbeli alakzatok három formája különíthető el, amelyek a területi urbanizáció egymást követő fejlődési fázisaiként is felfoghatók. Természetesen ezek a formák amellet, hogy időben követik egymást, egy adott területen ugyanazon időben, térben egymás mellett is létezhetnek, attól függően, hogy milyen fejlettségi szinten vannak a vizsgált terület egység kisebb szegmentumai. A növekedő gazdaság fejlődésének első szakaszában a településhálózatban megjelennek a *magános* városok. Ezt követően, kedvező településszerkezeti adottságok mellett, kifejlődnek a *társvárosok*. A tartósan kedvező társadalmi-gazdasági feltételek mellett a társvárosok azt a központi növekedési ágat képezhetik, amelyek körül beindulhat a *város csoportok* képződése.

Magános városaink falusi-agrár környezetben helyezkednek el. Ilyen Bánátban Kikinda, Versec és Fehértemplom, Bácskában Hódtság és Bács-topolya, Szerémségben pedig Šid és Ruma. Jelentőségüket az adja meg, hogy környezetük közigazgatási, szolgáltatási és ellátó központjai. Kikinda mint az ipari termelőerők jelentős góca mellett Mokrin fejlődhet társvárossá. Versec és Fehértemplom a lassúbb ütemű gazdasági fejlődés és a gyér településsűrűség miatt, nehezebben indíthat be urbanizációs

folyamatokat a közeleső településekben. Bácsstopolya társvárosa St. Moravica lesz, de különösen kedvező feltételek mellett város csoport is kialakulhat (Lovćenac, Kishegyes). Hódság mellett S. Miletić fejlődhet a közeljövőben várossá. Šid előbb vagy utóbb, a palánkai városeggyüttesbe fog betársulni, Ruma pedig Mitrovicával képez majd város csoportot.

A társvárosok v. ikervárosok elsősorban a településhálózat kedvező szerkezeti adottságai és a közlekedési tényezők hatására jönnek létre. Ikerváros alakulhat ki, ha egy régebbi város mint növekedési pólus várostársat fejleszt magának környéke egyik arra alkalmas falujából. Olyan eset is előfordulhat, hogy a települések egymástól függetlenül, saját fejlődési utukat járva lettek városokká. Közlekedéscsoporthoz két csoportba sorolhatók. Az ikervárosok egyik csoportja a szárazföldi forgalmi vonalak mentén helyezkedik el és az esetek többségében a növekedési pólusok erőteljes gazdasági hatással fejlesztettek maguknak társvárost. Az ikervárosok másik csoportja nagy folyóvizeink mentén helyezkedik el. A folyami átkelőhely funkcióból származó előnyök fejlesztettek mindkét parton egy-egy várost. Amikor ezek a települések hídvárosokká lettek, fejlődésük még jobban felgyorsult.

A szárazföldi ikervárosok közül a legnagyobb népességkoncentrációt a Zrenjanin—Muzslya kettős város képezi, amelynek 1971-ben 72 ezer lakosa volt. A régi városi hagyományokkal rendelkező Zrenjanin közvetlen szomszédságában, a belgrádi műúton, Muzslya 1961-ben lett város. Újvidék vonzáskörzetében 1961-ben Temerin lett város, mellette B. Jarak pedig 1971-ben. A Temerin—B. Jarak kettős város területileg szinte már teljesen összenőtt. Hasonló a helyzet Ada—Mohol esetében is a bácskai Tisza mentén. A Magyarcsernye—Szerbcsernye, valamint az Alibunar—B. Karlovac településpároknak még nincs városi rangjuk, de mivel az egyik tag, mindkét esetben, a községi székhely szerepét tölti be, a fejlődési lehetőségek alapján, különösen, ha azok tervszerű városfejlesztő tevékenységgel párosulnak, a várossá minősülés a következő évtizedben megtörténhet.

Számosabbak a folyóparti várospárok. Szerémségben Sremska és Mačvanska Mitrovica képez egy ikervárost. A további fejlődés során a magános fekvésű Rumával funkcionálisan, szorosabban összefűződő városeggyüttest képezhet. Kovin az 1976-ban forgalomnak átadott dunai híd elkészülése előtt Dél-Bánát magános fekvésű agrárvárosa volt. Most fejlődésére a tőle mintegy tíz kilométerre elhelyezkedő Smederevo erős iparával és fejlett társadalmi szolgálataival kifejezetten aktivizáló hatással van. A Smederevo—Kovin kettősben az első képezi a munkahelyjellegű települést, a másodiknak viszont lakóhely-jellege fog a jövőben kidomborodni. A Tisza mentén három hídváros, illetve várospár sorakozik: Kanizsa—Törökkanizsa, Zenta—Csóka és Becse—Törökbecse.

Törökkanizsa és Csóka vegyes jellegű település és községi székhely. A várospárok közötti átlagos távolság mindössze hat kilométer. Ada—Moholt is beszámítva a négy várospár sincs egymástól átlagosan messzebb 21 km-nél. Vagyis fennáll a lehetősége annak, hogy a fejlődés egy haladottabb szintjén a nyolc város egy magasabb rendű városeyüttest képezzen.

A többtagú város csoportok létrejöttében és szerkezeti sajátosságaik kialakulásában a gazdasági tényezők mellett a közlekedési viszonyok játszottak fontos szerepet. A kedvező hálózati adottságok előmozdították a termelési kapcsolatok elmélyülését, fokozták a növekedési pólus megközelíthetőségét, befolyásolták a napi ingázás méreteit és meghatározták az adott városeyüttes belső, térbeli szerkezetét. Az olyan esetben, amikor egy párhuzamosan futó utakból álló forgalmi nyalábot több helyen helyi jelentőségű utak keresztezték — várossorok keletkeztek. A sugaras szerkezetű csoportosulások a közlekedési csomópontként szereplő növekedési pólusok erőterében keletkeztek — a radiálisan befutó utak mentén helyezkednek el az egyes városok. A város csoportok térbeli szerkezetének kihangsúlyozása városrendezési és területfejlesztési szempontból igen fontos.

Az ikerváros és a többtagú város csoport átmeneti alakzatai közé sorolható a szabadkai, zombori és a palánkai városeyüttes. Szabadka—Bajmok ikerváros (24 km) népessége meghaladja a 100 ezret. A sokkal közelebb fekvő Palics 1971-ben csak vegyes településnek minősült. Függetlenül azonban, hogy melyik településkategóriába tartozik, Palics kapcsolatai Szabadkával kétségtelenül sokkal erősebbek és sokoldalúbbak, mint Bajmoké. A sugaras szerkezetű szabadkai városeyüttes megformálódása most van folyamatban. Hasonló a helyzet a zombori csoportosulással is. A Zombor—Apatin ikervároshoz harmadiknak 1971-ben Prigrevica csatlakozott. Bezdán várossá válásának is nagyon reális alapjai vannak. A Duna mellett a Bácspalánka—Čelarevo várospárhoz a dunai híd megépítése után közvetlenül Ilok kapcsolódott. A híd közvetítésével Palánka Šidet is erőterébe vonta. A palánkai városeyüttes további kibontakozásának a feltételei igen kedvezőek.

Az előbbiektől összetettebb és fejlettebb az újvidéki, a pancsovai, a közép-bácskai és a kelet-szerémségi városeyüttes. A várostagok száma, a népességtömörülés volumene, a belső funkcionális integrálódás erőssége, a területi összenövés tendenciái alapján az újvidéki sugaras szerkezetű városeyüttes magasan kiemelkedik a többi közül. A csoportosulás központi magját az Újvidék—Pétervárad ikerváros képezte, melyhez később Beocsin, Vrdnik, Sr. Karlovci, Sr. Kamenica, Veternik és Futak csatlakozott. A nyolc városból álló városeyüttesben 1971-ben majdnem 200 ezer lakos élt. A belső városgyűrűben az egymás közötti átlagos távolság

mindössze négy kilométer. Beocsint, Vrdniket és Futakot is beszámítva az átlagtávolság 11 km-re emelkedik. Amint látható, mind a területi, mind a funkcionális integrálódás feltételei rendkívül kedvezőek. Az újvidéki városeyüttes áll legközelebb ahhoz a város csoportosulási típushoz, amelyet az észak-amerikai és a nyugat-európai városföldrajzi szakirodalom Patrick Geddes nyomán „conurbation” néven emleget.

Pancsova közvetlen szomszédságában Vojlovica lett legelőbb várossá, és területileg már teljesen az anyavárosához kapcsolódott. Az ikerváros-hoz 1971-ben Jabuka (10 km-re Pancsovától) és Kačarevo (16 km) társult. Pancsova lényegében Belgrád erőterében egy szekundáris vonzásoközpont, az általa létrehozott tömörülés további fejlődési távlatait tehát csak annak keretein belül szemlélhetjük. A távlati területfejlesztési terveknek Pancsova sajátos helyzetét Belgrád vonzásában messzemenően figyelembe kell venniük.

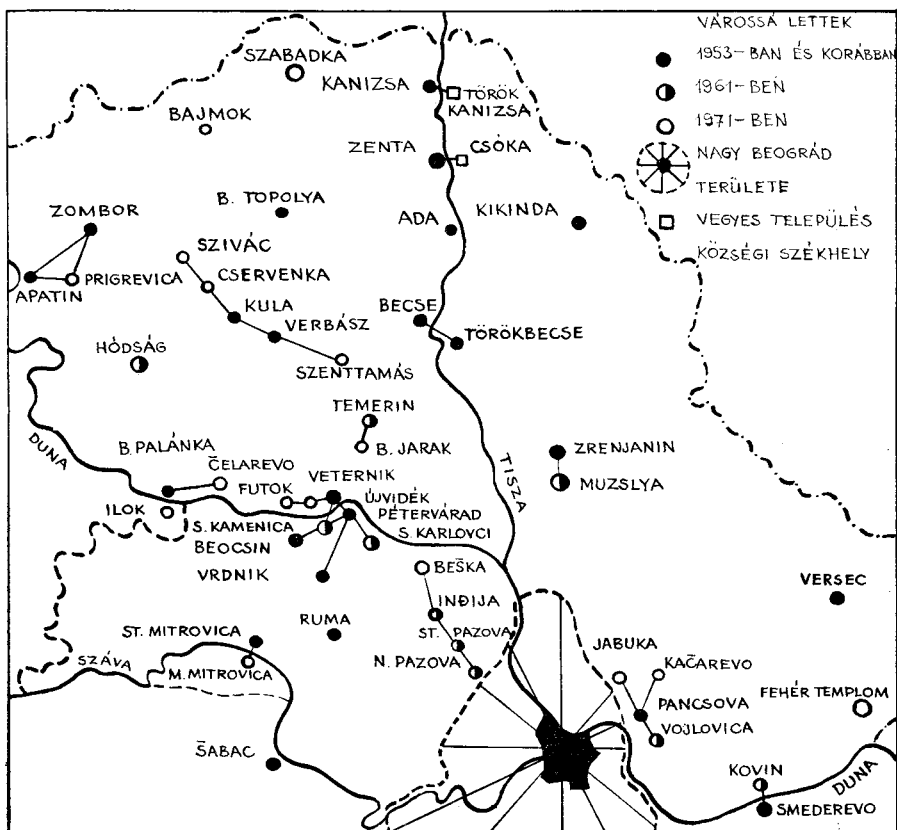
A közép-bácskai városeyüttes soros elrendezésben öt várost tömörít. Magként a Verbász—Kula ikerváros szerepelt. A másik három város — Szenttamás, Cservenka és Szivác — 1971-ben lépett ki a falusi települések sorából és kelet—nyugati irányban tovább tágította az urbánus zónát. A mintegy 75 000 lakost számláló városeyüttes tagjai közötti nyolc km átlagtávolság a további agglomerációs folyamatoknak rendkívül kedvez.

Belgrád és Újvidék hatósugarában, az ország egyik legforgalmasabb közlekedési tengelyén keletkezett a kelet-szerémségi városeyüttes. Indjija, Nova és Stara Pazova 1961-ben tűnnek fel mint városok. Tíz évvel később a csoporthoz Beška zárkózott fel mint hídváros. A mintegy 50 ezer lakost tömörítő négy város között az átlagos távolság kisebb mint 10 km. A belgrádi, újvidéki, pancsovai és kelet-szerémségi urbánus zónák egymással szoros térbeli kapcsolatban vannak. Aligha tévedünk, amikor a négy városzóna együttes területében véljük felismerni az ország egyik jövőendő megalopolisának körvonalait.

Vajdaság településhálózatának új minőségi térelemei a városeyüttesek, amelyekkel a területi tervezésnek a jövőben feltétlenül számolnia kell. A jelenlegi helyzet az eddigi fejlődés eredménye. Kétségtelen, hogy az 1971—1981-es időszakban a vegyes települések köréből újabbak lépnek a városok sorába. Ezáltal a földrajzi térben újabb magános városok jelennek meg, újabb ikervárosok keletkeznek, a városeyüttesek pedig előreláthatólag besűrűsödnek. Az új városok zöme, feltehetően, az erős növekedési pólusok közvetlen vonzásában elhelyezkedő települések és a kommunaszékhelyek sorából kerül majd ki. Ez utóbbiak közül Csóka, Szécsány, Plandište és Törökkanizsa a legesélyesebbek. A polarizációs központok serkentő hatására Szabadka mellett Palics; Újvidék erőterében Rumenka, Bukovac, Ledinci, Kač, Budiszava; Zrenjanin térségében

Elemér, Klek, Lazarevo; Pancsova mellett Starčevo fejlődhet várossá. A mennyiségi növekedéssel párhuzamosan minőségi átalakulások is várhatók. Mai város csoportjaink zöme jelenleg csak egymáshoz térben közelálló városnegyedek belső kapcsolatokkal igen lazán összefűzött halmaza. A várható minőségi változások a városok nagyobb fokú területi és funkcionális integrációja irányába fognak bekövetkezni. Városaink önállósága egyre inkább eltűnik és előtérbe kerül az együttműködés, a szoros összefonódás és a megegyezésen alapuló munkamegosztás. Az integrációs folyamatok a városegységek belső funkcionális szerkezetének kialakulásában, a lakóhely és a munkahely további területi elkülönülésében, a közbülső területek erőteljes urbanizálódásában és a fokozatos területi egymásbaolvadásban jutnak majd legintenzívebben kifejezésre.

*

1. sz. ábra

Vajdaság gazdasági terében a városeyüttesek mint a területi munkamegosztás sajátos megjelenési formái, amint láttuk teljesen új keletűek. Ebből a tényből kifolyólag a társadalomföldrajzra és még néhány tudományterületre az a fontos feladat hárul, hogy mindegyik a maga szemszögéből vizsgálva felkutassa a városeyüttesek sajátos vonásokban gazdag, térbeli és funkcionális szerkezetét, a belső népességmozgásokat, a várostagok között kialakult alá- és fölérendeltségi viszonyokat, kimutassa az együttműködéssel nem fedett gazdasági ágakat és szolgáltatási tevékenységeket, elvégezze a városrégiók lehatárolását, megállapítsa a morfológiai változásokat. A helyszíni megfigyeléseken, adatgyűjtésen, részletes térképek elemzésén, gazdag statisztikai anyag felhasználásával készült kimerítő helyzetfelmérések alapul szolgálhatnak a városrendezési tervek, a községi szintű, valamint a községközi területfejlesztési tervek elkészítésénél. Az ilyen helyzetfeltáró elemzések a városhálózat fejlesztésével, tervszerű, tudatos alakításával kapcsolatban is igen jól felhasználható adatokat és ténymegállapításokat szolgáltatnak. Ezáltal a társadalomföldrajz, hasznos kutatáseredményeivel hathatósan hozzájárul közösségünk gazdasági-társadalmi célkitűzéseinek eredményes megvalósításához.

Rezime

Osobenosti teritorijalne urbanizacije u Vojvodini

U posleratnom razvoju naseobinske mreže Vojvodine poseban značaj je imala teritorijalna urbanizacija, prostorna ekspanzija urbanizacionih procesa, koja je rezultirala izrastanje novih gradova.

Računajući na osnovu statističke metode, koju primenjuje Savezni zavod za statistiku za klasifikaciju naselja, između 1953 i 1971 godine urbana mreža Vojvodine se proširila sa 25 novih gradova. Usled povećanja broja gradova u geografskom prostoru Vojvodine duž prometnih saobraćajnica i u gravitacionom području razvojnih centara pojavile su se urbanizirane zone. U proteklom decenijama te zone su povećale svoje teritorije na račun ruralnih područja.

U urbaniziranim zonama gradovi se javljaju u različitim prostornim formacijama. Poznati su usamljeni gradovi, dvojni gradovi i grupni gradovi. Te pojavne oblike možemo shvatiti kao razvojne faze teritorijalne urbanizacije od jednostavnijih do složenijih gradskih skupina. Usamljeni gradovi u agrarnoj sredini su na pr. Kikinda, Vršac, Bela Crkva. Dvojni gradovi su ili na rečnim prelazima sa funkcijom mostnih gradova, ili su smešteni na kopnenim saobraćajnicama. Gradske skupine imaju radijalnu ili linijsku strukturu. Srednjo-bačka i istočno-sremska grupacija gradova sa 5 odnosno sa 4 člana ima linijsku strukturu. Gradovi novosadske, pančevačke, somborske, subotičke grupacije raspoređeni su duž puteva koji radijalno razilaze iz centralnog grada.

Grupacije gradova predstavljaju kvalitativno nov fenomen u geografskom prostoru te opravdano privlače pažnju geografa, ekonomista, urbanista i regionalnih planera. Prvenstveni zadatak je geografskih istraživanja da razotkriju, analiziraju i opišu prostornu i funkcionalnu strukturu gradskih skupina.

Zusammenfassung

Charakteristika der territorialen Verstädterung in Wojwodina

Bei der Nachkriegsentwicklung des Niederlassungsnetzes der Wojwodina war die territoriale Verstädterung von besonderer Bedeutung, die räumliche Ausdehnung der Verstädterungsprozesse, die sich in die Entstehung von neuen Städten ergab.

Berechnet aufgrund der von dem Bundesinstitut für Statistik angewendeten statistischen Methode für die Klassifikation von Niederlassungen, hat sich das Urbanitätsnetz der Wojwodina zwischen 1953 und 1971 auf 25 neue Städte erweitert. Infolge der vergrößerten Zahl von Städten im geographischen Raum der Wojwodina an belebten Verkehrswegen entlang sind verstädterte Zonen auch in dem Anziehungsgebiet der Entwicklungszentren erschienen. In den vergangenen Jahrzehnten haben sich diese Zonen auf Kosten der ländlichen Gebiete vergrößert.

In den verstädterten Zonen erscheinen Städte verschiedener räumlichen Formationen. Bekannt sind vereinzelt Städte, Dualstädte und Gruppenstädte. Diese Erscheinungsformen können wir als Entwicklungsphasen der territorialen Verstädterung von einfachen bis vielseitige Stadtgruppen auffassen. So z. B. sind Kikinda, Vršac und Bela Crkva vereinzelt Städte in Agrargebieten. Dualstädte sind entweder an Flussübergängen und funktionieren als Brückenstädte oder an Verkehrswegen zu Lande angelegt. Stadtgruppen haben eine radialne oder lineare Struktur. Die Mittelbatschkische und Ostsirmische Stadtgruppe mit 5 bzw. 4 Gliedern hat eine lineare Struktur. Städte der Gruppe Novi Sad, Pančevo, Sombor, Subotica sind an Wegen entlang angelegt, die radial vom jeweiligen Stadtzentrum ausgehen.

Stadtgruppen bilden ein qualitativ neues Phänomen in geographischem Raum und ziehen deshalb mit Recht die Aufmerksamkeit der Geographen, Ökonomen, Stadt- und Gebietspläner auf sich. Die allererste Aufgabe besteht in geographischer Forschung, um die räumliche und funktionale Struktur der Stadtgruppen zu enthüllen, analysieren und beschreiben.